

30. Мартирологія українських церков : документи, матеріали, християнський самвидав України : у 4 т. / [упоряд. Осип Зінкевич та ін.]. – Торонто ; Балтимор : Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1985. – Том II : Українська католицька церква. – 839 с.
31. Москалюк М. Проблема celibату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-х–30-х років XX століття / М. Москалюк // Галичина – Івано-Франківськ. – 1997. – № 1. – С. 58–62.
32. Папезинська-Турек М. Візантинізм чи латинство? Дискусія в українській пресі Галичини міжвоєнного періоду про культурні цінності / М. Папезинська-Турек // Ковчег : науковий збірник із церковної історії / [за ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися, Олега Турія]. – Львів : Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2001. – Число 3. – С. 403–417.
33. Пашенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років XX століття до наших днів) / В. Пашенко. – Полтава, 2002. – 616 с.
34. Сергійчук В. Нескорена церква : подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. Сергійчук. – К. : Дніпро, 2001. – 496 с.
35. Степень С. Між окциденталізацією та візантинізацією : проблема обрядової ідентичності Греко-католицької церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду / С. Степень // Ковчег : науковий збірник із церковної історії / [за ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися, Олега Турія]. – Число 4 : Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 86–101.
36. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО). – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 3. – 332 арк.
37. Там само. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 223. – Арк. 15.
38. Luxmoore J. The Vatican and the Red Flag. The Struggle for the Soul of Eastern Europe / J. Luxmoore, J. Babiuch. – London : Geoffrey Chapman, 1999. – 351 p.
39. Shlikhta N. The Survival of the Church under Soviet Rule : a Study in the Life of the Ukrainian Exarchate of the Russian Orthodox Church, 1945–1971. A Dissertation in History / Natalia Shlikhta. – Budapest : Central European University, 2004. – 491 p.

K. Budz

THE RITUAL IDENTITY OF THE “CATACOMB” GREEK CATHOLICS (1946–1989)

The article examines the role of the specific Greek Catholic ritual in the delimitation of the “catacomb” Greek Catholics both from the Russian Orthodox and the Roman Catholic Church. The author researches the problem from the identity studies perspective. She specifically addresses the catacomb believers’ attitude to the Eastern liturgical reforms introduced by the Second Vatican Council (1962–1965).

Keywords: *Ukrainian Greek Catholic Church, Russian Orthodox Church, ritual, identity.*

УДК 947.7(092)

Деревінський Василь

УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСИНСЬКА СПІЛКА: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті розглянуто сутність внутрішніх конфліктів в Українській гельсинській спілці, а також показано погляди та реакцію на них ініціатора, співзасновника та першого керівника В. Чорновола.

Ключові слова: *Українська гельсинська спілка, В. Чорновіл, конфлікт.*

З-поміж утворених у другій половині 1980-х рр. різноманітних громадських організацій вирізнялася своєю політичною радикалізацією та активністю ініційована В. Чорноволом Українська гельсинська спілка (УГС). Задумана як український аналог народних фронтів Спілка швидко поповнювалася новими членами, розбудовувала структуру в регіонах України, а відтак потрапила під репресивний тиск влади. Завдяки тому, що основу організації склали колишні політв’язні

радянських таборів, вона виявилася спроможною витримати пресинг влади. Однак на заваді розвитку УГС постали внутрішні суперечки між провідними її членами. Впродовж часу існування Спілки не поодинокі виникали конфлікти з приводу програмних засад, організаційної побудови, взаємовідносин між окремими членами тощо. Зважаючи на важливу роль, яку відіграла УГС у відродженні українського опозиційного руху та консолідації політичних сил, необхідно

різнобічно розглянути її історію, вивчаючи як конструктивні, так і деструктивні моменти в її існуванні. З цього погляду незаперечний інтерес становить дослідження тих обставин, які негативно впливали на темпи зростання і призвели до організаційної кризи. Важливим також є висвітлення позиції та діяльності першого її керівника В. Чорновола.

Зазначена тема вже розглядалася в окремих публікаціях, зокрема, у книзі львівського історика Т. Батенка [2]. Приділив їй увагу у своїй статті В. Кіпіані [7], проте тема і досі ґрунтовно не опрацьована. Слід відзначити, що залишилося поза увагою питання участі В. Чорновола в конфронтаційних проблемах Спілки. Зовсім недавно з'явилися статті та книги, в яких розкривається формування світогляду, політичні погляди, обставини загибелі В. Чорновола [3]. Цілісність і різноманітність його діяльності постає з десяти томного видання праць, започаткованого Міжнародним благодійним фондом В'ячеслава Чорновола та видавництвом «Смоло-скуп» [17].

У цій статті розглянуто суть основних проблемних питань, які відбилися на існуванні УГС, а також переконання та дії співзасновника й першого керівника В. Чорновола.

Попри ефективність діяльності та впливовість серед громадськості УГС не оминули суперечності й конфлікти між членами організації. З початку створення Спілки розбіжності виникли щодо формулювання в Декларації принципів УГС питання про визначення політичного майбутнього України. Частина членів Спілки не сприймала введену з тактичних міркувань ідею створення конфедеративного об'єднання республік Союзу. Вони виступали за негайне оприлюднення положення про боротьбу за незалежність України, щоб «перед світом сказати, чого ми хочемо».

У результаті відмови більшості учасників Львівської установчої конференції УГС внести в Декларацію це питання з Виконавчого комітету Спілки вийшов З. Красівський. До розколу могло дійти під час київської лютневої наради Всеукраїнської координаційної ради УГС (ВКР УГС) у 1989 р., коли вперше в її роботі взяв участь заочно обраний головою Виконавчого комітету УГС Л. Лук'яненко. Він ще із заслання розіслав впливовим у русі людям свою працю «Що далі?», в якій обстоював позицію самостійності України. Праця стала каталізатором загострення обговорення проблеми і викликала запитання в багатьох членів Спілки щодо того, якої лінії дотримуватись: позиції виконкому УГС чи голови ВК УГС? Зокрема виникнення такої ситуації підтверджує С. Сапеляк – керівник Хар-

ківської філії Спілки. Для нього, як він пише, ідея незалежності була «нормальною і закономірною», але пряма постановка завдання боротьби УГС за повну самостійність України могла спричинити розкол у його філії, відтак поставало питання, як достатньо обґрунтовано проінформувати решту членів філії з урахуванням того, що на недавніх зборах було проголосовано за «Декларацію принципів», прислану В. Чорноволом, в якій ішлося про конфедерацію [13, с. 90].

Отож київська нарада була скликана значною мірою з приводу вироблення єдиного підходу до цього питання. На нараді Л. Лук'яненко прагнув відстояти свою позицію, його в цьому підтримали З. Красівський, І. Кандиба, В. Скочко, В. Барладяну. Хоча останній у своїй статті, надрукованій в «Українському віснику» в середині 1988 р., писав: «Тільки конфедерація поверне народам свободу і гідність. Іншого шляху просто не існує» [1, с. 75]. За збереження існуючого положення в Декларації виступав В. Чорновіл. Його підтримали Михайло і Богдан Горині, Віталій і Олесь Шевченки. В результаті дискусії Л. Лук'яненко погодився з думкою про потребу залишити без змін цю позицію офіційної програми Спілки, доки не настане слухний час для її зміни. Проте не всі діячі УГС, які обстоювали позицію негайно включити ідею незалежності України в Декларацію, погодилися з її відтермінуванням. Тож керівництво УГС опинилося між двома вогнями: з одного боку, народжувалася опозиція у власних лавах, а з іншого – не зникала загроза бути розчавленим компартійно-радянським апаратом [2, с. 136].

10 вересня 1989 р. у своєму виступі на Установчих зборах Народного руху України В. Чорновіл від імені УГС заявив, що єдиним порятунком для всіх є повна державна незалежність України, здобуття її мирним, демократичним, конституційним шляхом [5, с. 41]. Заразом він відверто ствердив, що УГС із самого початку окреслювалася як політична організація, що мала альтернативну до КПРС програму перебудови українського суспільства. Також Чорновіл сказав, що Спілка є реалістичною організацією, а тому не хоче «забігати наперед суспільного розвитку і розкидатися не сьогоднішніми закличками» [14, с. 281]. Тобто зі слів В. Чорновола випливало, що лідери УГС намагалися репрезентувати ті ідеї, які могла прийняти громадська думка, спрямовували її на радикалізацію, себто діяли подібно до діячів національно-визвольних рухів інших республік. У жовтні 1989 р. на Всеукраїнській координаційній раді УГС остаточно ухвалено рішення, що УГС здійснює діяльність, спрямовану на досягнення повної політичної

незалежності України. Потрібно зауважити, що в той самий час прибалтійські народні фронти теж замінили положення про конфедерацію на відновлення незалежності своїх держав.

Таким чином, ідея незалежності України, яка була зрозумілою і прийнятною діячам УГС, була офіційно оприлюднена як позиція Спілки в слушний для цього час. У цьому плані діячі УГС не переживали еволюції поглядів, її переживало українське суспільство, і досить швидко. У результаті саме затребуваності суспільством цієї ідеї вона з'являється в програмі УГС, а невдовзі стає невід'ємною програмною засадою масштабної всеукраїнської організації – Народного руху України.

До кризи в УГС, особливо в її керівних органах, призвело тривале (п'ятиразове) відкладання проведення Установчих зборів Спілки, які, згідно з Декларацією принципів і Статутом, мали бути проведені з її становленням. Потреба проведення зборів стала особливо актуальною у 1989 р. через необхідність удосконалення програмових положень, функціонального самовизначення, організаційної реорганізації УГС, зважаючи на нову суспільно-політичну й економічну ситуацію. З огляду на важливість вирішення нагальних питань відтягування зборів виглядало досить дивним. Тому, швидше за все, відтермінування їх пояснюється не тільки об'єктивними причинами. На рішення проводити чи не проводити збори не в останню чергу впливало прагнення окремих осіб закріпити й посилити свій вплив у Спілці чи досягти інших цілей. Далося взнаки й існування двох різних підходів щодо часу і масштабу реорганізації УГС.

На засіданні ВКР УГС 13 серпня 1989 р. остаточно вирішено організувати і провести Установчі збори 25–26 листопада 1989 р. водночас із підготовкою до участі у виборах депутатів до Верховної Ради УРСР [16, арк. 60]. Задля цього створили редакційну комісію з підготовки програмних документів для майбутнього установчого зібрання [9]. До розгляду на вересневому засіданні ВКР було запропоновано дві основні концепції реорганізації УГС, авторами яких виступили В. Чорновіл і Л. Лук'яненко. За проектом В. Чорновола, передбачалося залишити Спілку в основному такою, якою вона була, оновивши й доповнивши Декларацію принципів. Л. Лук'яненко пропонував перетворити УГС на політичну партію. Обговорення концепцій завершилося лише висловленням власного ставлення до запропонованих проектів членів ВКР, без оформлення єдиної позиції. Узгодити різні підходи й опрацювати спільне бачення майбутньої програми й структури організації доручили обраній

на попередньому засіданні редакційній комісії з підготовки проведення Установчих зборів. Проте, за свідченням В. Чорновола, ця редакційна комісія не проводила засідання у зазначений термін, а програмні документи Спілки опрацьовувалися десь поза її межами [8]. У результаті напередодні проведення наступної ВКР УГС, що мала передувати установчому з'їзду, необхідні документи не були підготовлені.

За цих обставин В. Чорновіл звернувся до ВКР УГС із листом, до якого додав опрацьований ним проект нового програмного документа організації. Проект було складено на основі Декларації принципів, якою УГС послуговувалась 16 місяців. У новій редакції Декларації були дві принципові зміни: чітке фіксування того, що нова структура не правозахисна, а політична організація і опозиційна до КПРС, та чітке визначення щодо бачення організацією політичного майбутнього України – державної незалежності [12]. В. Чорновіл виступив за збереження за Спілкою надпартійного характеру з можливістю членства представників інших політичних організацій, що перебувають на платформі української державності або принаймні не заперечують її. Це мало дати змогу впливати на ці організації. Основною ідеєю об'єднання всіх членів УГС за умови збереження широкого спектра поглядів її членів мала бути ідея державної незалежності України. В час, коли положення про державну незалежність офіційно внесли у свої програми прибалтійські народні фронти і серед українських громадян ідея перестала викликати подив, визначення її основоположною для організації було досить доречним. Тому він вважав потрібним «зберегти свою об'єднуючу всі радикальні сили структуру, полишаючись своєрідним “малим Рухом”» [8].

5 листопада 1989 р. відбулося засідання ВКР УГС, на якому остаточно ухвалили рішення щодо проведення установчого з'їзду. На ньому Л. Лук'яненко запропонував провести установчий з'їзд УГС після виборів до Верховної Ради, а В. Чорновіл – якомога швидше задля консолідації та унаправлення організації. З 20 присутніх членів ВКР за перенесення з'їзду на післявиборчий період проголосувало 11 осіб, а за те, щоб з'їзд не прив'язувати до виборів і одразу провести після підготовки необхідних програмних документів, – 10 осіб. Таким чином вирішили перенести з'їзд на квітень 1990 р. [11].

Голосування засвідчило, що жодна позиція не була домінуючою, організація розділилася майже навпіл. Для того, щоб схилити членів УГС до своєї позиції з приводу установчого з'їзду й виборів, Л. Лук'яненко написав 13 листопада 1989 р. до ВКР закритого листа, в якому

висловив суть своєї позиції щодо реорганізації Спілки та перенесення установчого з'їзду. Натомість В. Чорновіл, щоб не створювати враження розколу й не вести «дискусій» на кожній координаційній раді, самоусунувся від керівництва Спілкою [4, с. 82]. Хоча згодом, у березневій заяві 1990 р., надісланій конференції УГС, визнав таку свою позицію недоцільною. «Як один з організаторів Спілки... – писав він, – повинен був після листопадового засідання ВКР 1989 р., коли відбувся фактичний розкол на принциповій основі, не самоусунутися, підтримуючи фікцію єдності, а боротися за таку організацію, якою я її хотів бачити, тим більше, що тоді в мене було багато прихильників» [6].

У різних філіях УГС тривала дискусія щодо проведення чи не проведення з'їзду. Свідченням цього є, зокрема, січневі засідання координаційної ради Львівської обласної організації УГС. На ній порушувалися різноманітні проблеми тогочасної кризової ситуації, в якій перебувала Спілка. Було відзначено, що УГС втягнена в кризу через тривале відтягування з'їзду, особливо після установчого зібрання НРУ; що після усунення В. Чорновола від керівництва Спілкою фактично розпався її Виконком, бо поряд з Л. Лук'яненком останнім дієвим його членом був В. Чорновіл, не функціонує ВКР УГС; більшість членів організації не мають чіткої політичної позиції, внаслідок відсутності виборчої платформи УГС; що Спілка розчинилася в Русі, є його функціонером. Тобто багато хто погоджувався з тим, що спалах енергії згасає. Тому було потрібно негайно виробити нову політичну програму на з'їзді чи хоча б на установчій конференції, бо у Харківській і Одеській філіях почався відтік людей з організації, у Києві не проводилися засідання, не було чіткої організації й дисципліни тощо. Визнав існування кризи в організації і голова її Виконкому Л. Лук'яненко, який погодився доповнити ВК УГС новими членами, не змінивши своєї позиції щодо з'їзду і виборів [10, с. 289–290].

Отже, наприкінці 1989 р. замість того, щоб вирішити нагальні проблеми, пов'язані з виробленням програми й структури організації в нових умовах, вони були законсервовані. Відсутність чіткої організаційної і політичної позиції значно негативніше вплинула на результати виборів до УГС, ніж могло вплинути проведення установчого з'їзду перед чи під час виборчої кампанії.

Після самоусунення від діяльності у керівництві УГС і в ході виборчої кампанії В. Чорновіл вирішив реалізувати давні плани – створити незалежну інформаційно-видавничу агенцію, тим паче, що ця ідея була на часі. На початку січня

1990 р. проголошено заяву про створення Української незалежної видавничо-інформаційної спілки (УНВІС).

Утворення УНВІС підтримали або прихильно поставилися до цього більшість провідних працівників прес-служби УГС, а також члени ВКР УГС. Це стурбувало керівництво УГС, оскільки Спілка фактично втрачала пресову службу, тобто могла опинитися в інформаційній ізоляції під час виборчої кампанії, на результати якої так розраховувало керівництво УГС. За таких обставин керівники УГС терміново провели переговори з В. Чорноволом. Урешті досягли згоди – усі проблемні питання вирішити на установчому з'їзді Спілки, а до того часу В. Чорновіл залишався головою УНВІС і головою прес-служби УГС та членом Виконавчого комітету Спілки.

Дискусії з приводу створення УНВІС спричинили винесення радою Львівської філії УГС на широкий загал звинувачення В. Чорновола в «розколі» УГС, а закритий лист Л. Лук'яненка до членів ВКР УГС від 13 листопада 1989 р. набув поширення не лише серед тих, кому призначався. Тому В. Чорновіл вирішив відкрито висловити позицію з приводу становища в Спілці, хоча раніше утримувався від цього у зв'язку з виборчою кампанією. Зробив це в листі до членів ВКР УГС від 24 січня 1990 р. та в газетних інтерв'ю. У листі членам ВКР УГС пояснив причину створення УНВІС, зазначив, що «УГС розвивалась по висхідній до вересня 1989 р. – Установчого з'їзду НРУ, де значною мірою панували ідеї Спілки і її авторитет був високим, як ніколи, став апогеєм для УГС і, на жаль, схоже, і її лебединою піснею». Після з'їзду Руху треба було або негайно саморозпуститися, або переформатуватися у політичну структуру. Тоді б Спілка могла стати «малим Рухом», що зберіг би під державницькими прапорами найкращі патріотичні сили, які вона збрала за перший рік свого існування.

Після того, як 8 березня 1990 р. газета «Літературна Україна» опублікувала заяву про перетворення НРУ на партію, яку підписали разом з І. Драчем, Д. Павличком та іншими членами Руху М. Горинь і Л. Лук'яненко, В. Чорновіл виступив проти цього кроку, адже Рух відіграв роль громадської організації, що об'єднувала й консолідувала різні групи українського суспільства. В. Чорновіл не міг зрозуміти М. Гориня і Л. Лук'яненка, які виступили за створення Руху-партії, а в листопаді 1989 р. виступили проти перетворення УГС на організацію партійного зразка чи партію, як пропонував сам Л. Лук'яненко. Тим більше, вважав він, що не можна створювати партію з людьми, які підтримують інші світоглядні позиції. Із цього приводу в листі до ВК УГС від 16 березня 1990 р. розкритикував

діяльність керівництва УГС, що призвела, на його думку, до застою в діяльності Спілки. Зазначив, що УГС вичерпала себе й живе колишнім авторитетом першої серйозної політичної опозиційної структури в Україні. Не бажаючи нести «моральну відповідальність за тодішню позицію ряду членів Виконавчого комітету УГС, яка необізнаним може ототожнюватися, – як писав В. Чорновіл, – з моєю позицією, прошу надати мене членом ВК не вважати» [6].

В. Чорновіл як рядовий член Спілки взяв участь в її установчому з'їзді у квітні 1990 р. Виступаючи на з'їзді, він укотре підкреслив, що помилкою було проводити з'їзд та організаційно реорганізувати УГС після виборів. Розкритикував також проект Статуту Української республіканської партії, яка створювалася на основі УГС. Згідно з цим проектом УРП перетворюється, на його переконання, на «глибоко централістичну організацію більшовицько-фашистського типу». Членом партії може бути лише той, хто працює в одній з її ланок, що майже дослівно повторювало більшовицький статут. Керівні органи наділяються правом виключати з партії. Яка ж може бути при цьому фракційність? – запитував В. Чорновіл. Надто великі повноваження матиме голова партії, не обумовлено ротацію керівництва. Відтак В. Чорновіл підтвердив раніше висловлену думку, що «в таку організацію, яка передбачена в цьому статуті, я, на жаль, повернутися не можу» [15, с. 79–84]. Із критикою В. Чорновола солідаризувався Л. Плющ, який представляв УГС у Франції.

На зібранні не всі підтримали ідею перетворення УГС на партію, вважаючи, що Спілка не має достатньої цілісності для партії, тому схилилися до запропонованої ще в 1989 р. пропозиції про розширення Декларації положень як важеного і ґрунтового документа. Проте біль-

шість висловилися за створення партії з певною дисципліною, чіткою програмою і статутом, вважаючи це гарантією успішного протистояння тоталітарній системі.

Отже, УГС пройшла довгий шлях до своєї реорганізації. Новостворена політична організація була чітко проголошена правоцентристською партією. Оскільки В. Чорновіл усунувся від дискусії серед членів Спілки про майбутній формат УГС, реалізувалась ідея Л. Лук'яненка. Тож УГС втратила шанс перетворитися на радикальну надпартійну опозиційну організацію типу «малого Руху», що, не виокремлюючись від нього, спрямовувала б його. Подібну роботу намагалася вести УРП, однак з її створенням включився механізм розколу НРУ на окремі політичні партії. Очевидно, якби УГС переформатувалася відповідно до ідеї В. Чорновола, це не вплинуло б негативно на хід виборів і не призвело б до роз'єднання демократичних сил. Навпаки, демократичний блок посилювався б завдяки програмному самовизначенню й організаційній трансформації УГС.

Таким чином, за час свого існування УГС пережила низку конфліктів, спричинених різноманітним баченням політичного майбутнього організації та власними амбіціями окремих провідних її членів. Найсуттєвіше на її становищі позначилися питання про формування положення щодо політичного майбутнього України в Декларації принципів УГС, часу проведення Установчих зборів, особливостей організаційної реорганізації. Всупереч наявним проблемам Спілка змогла впродовж півтора року протистояти тиску влади і вплинути на розвиток українського національно-визвольного руху кінця 80 – початку 90-х рр. ХХ ст. Висвітлені аспекти становища УГС є такими, що надалі перебуватимуть у полі уваги дослідників, будуть аналізуватись і поглиблюватись.

1. Барладяну В. Інтернаціоналізація – мета і методи / В. Барладяну // Український вісник. – 1988. – № 13. – С. 68–75.
2. Батенко Т. Опозиційна особистість: друга половина ХХ ст. : Політичний портрет Богдана Гориня / Т. Батенко. – Львів : Кальварія, 1997. – 350 с.
3. Васишин Г. Призначено дійти. В. Чорновіл. Політика та правда життя : в 3 ч. / Г. Васишин. – К. : СМП «Аверс», 1998–1999; Деревінський В. Становлення світогляду В'ячеслава Чорновола / В. Деревінський // Українознавство. – 2006. – № 1. – С. 26–31; Степаненко М. Майже все про загибель В. М. Чорновола / М. Степаненко. – К. : [Б. м.], 2006. – 552 с.
4. Виступ В. Чорновола на установчому з'їзді УРП // Установчий з'їзд УРП / [упоряд. І. Кушко]. – К. : Агентство РУХінформ, 1990. – С. 79–84.
5. Горинь Б. В'ячеслав Чорновіл – ініціатор створення УГС / Б. Горинь // Чорноволівські читання / [уклад. М. Влашук]. – К. : МАУП, 2003. – С. 33–43.
6. Заява В. Чорновола до ВК УГС від 16 березня 1990 р. // Архів В. Чорновола.
7. Кіпіані В. УГС: політичні дискусії та долі лідерів. – Режим доступу: <http://kipiani.org/plain.cgi?63>. – Назва з екрана.
8. Коментар В. Чорновола до проекту «Декларації принципів» від 21 жовтня 1989 р. // Архів В. Чорновола.
9. Лист В. Чорновола до ВК УГС // Архів В. Чорновола.
10. Лук'яненко Л. Вірую в Бога і в Україну / Л. Лук'яненко. – К. : МП «Пам'ятки України», 1991. – 319 с.
11. Обіжчик. – 1989. – № 12. – 5 листопада.
12. Проект Декларації принципів // Архів В. Чорновола.
13. Сапеляк С. Хроніки дисидентські від головосіку : Невольничка мемуаристика / Степан Сапеляк. – К. : Смолоскип, 2003. – 263 с.
14. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого: матеріали установчого з'їзду Народного руху України за перебудову / [голов. ред. ради М. Горинь]. – К. : [Б. м.], 2000. – 495 с.
15. Установчий з'їзд УРП / [упоряд. І. Кушко]. – К. : Агентство РУХінформ, 1990. – 124 с.
16. ЦДАГОУ. – Ф. 271. – Оп. 2. – Спр. 1.
17. Чорновіл В. М. Твори : в 10 т. / Міжнародний благодійний фонд В'ячеслава Чорновола / [Атена Пашко (голова редкол.), Валентина Чорновіл (упоряд.)]. – К. : Смолоскип, 2002–2009.

V. Derevinsky

UKRAINSKA GELSINSKA SPILKA: PROBLEMS OF THE ORGANIZATION DEVELOPMENT

The article examines internal conflicts within the UGS and also how they were considered by Viacheslav Chornovil, its co-founder and leader.

Keywords: *Ukrainska Gelsinska Spilka, Viacheslav Chornovil, Union, conflict.*

УДК 94:0612(477)

Бажан Олег

ВПЛИВ НАРОДНОГО РУХУ НА НАЦІОНАЛЬНУ САМОСВІДОМІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УРСР У 1989–1991 РОКАХ

У статті розглянуто характерні риси й особливості діяльності Народного руху України у часи «горбачовської перебудови» та його вплив на розвиток українського суспільства.

Ключові слова: *Народний рух, перебудова, національна ідентичність.*

Народний рух України, що виник у період «горбачовської перебудови», посів чільне місце в процесі українського національного відродження. Його виникнення та діяльність стали спонукальними факторами поглиблення демократичних процесів, пробудження національної самосвідомості українського суспільства. Вже на початковому етапі існування НРУ визначив одним з основних напрямів діяльності просвітницьку роботу, спрямовану на відродження української мови, культури та історичної пам'яті. У проекті Програми НРУ та відозві його засновників до українського народу, схвалених наприкінці січня 1989 р. на загальних зборах київського відділення Спілки письменників України, стан національного буття в республіці в умовах тоталітарного режиму був розцінений як критичний. У розділі «Національне питання. Мова. Культура» підкреслювалося, що виховання національної гідності, історичної пам'яті, прищеплення любові до рідної мови, бережливе ставлення до культурної національної спадщини, широке та об'єктивне висвітлення всіх сторінок історії українського народу є одним з пріоритетних завдань майбутньої громадсько-політичної організації [1]. Виходячи з програмних засад, НРУ разом з іншими неформальними самодіяльними організаціями включився в боротьбу за відродження української мови та культури. Процес

прийняття «Закону про мови» в 1989 р. набув загальноукраїнського характеру при значному спротиві партійного апарату та зрусифікованої частини суспільства. У ході обговорення «Закону про мови» в період так званої мітингової демократії члени НРУ у своїх виступах висували вимоги надання українській мові державного статусу. Спираючись на розсекречені нещодавно документи КДБ УРСР, можна стверджувати, що поява, опублікування та широке обговорення проекту «Закону про мови» було прямим наслідком зусиль Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка та Народного руху України за перебудову. В інформаційному донесенні від 23 вересня 1989 р. КДБ УРСР звертав увагу ЦК КПУ на те, що «НРУ та Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка» планують у ряді областей активізувати роботу з розвитку та функціонування української мови. В цілому, розглядаючи реальне втілення Закону в життя як реалізацію одним зі своїх основних завдань, вони побоюються, щоб все позитивне, закладене в ньому, «не було потоплене в бюрократичній тяганині», у зв'язку з чим мають намір домагатися скорочення вдвоє термінів введення в дію окремих положень Закону [2]. Слід відзначити, що серед активістів НРУ в Києві та літературної громадськості республіки спостерігається «рідкісне порозуміння» в оцінці положень документа, який